

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-101>

УДК 343.1

Юрченко Є.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АНАЛІЗ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ПРОВОДЯТЬСЯ НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

Анотація. В даній статті було розкрито сутність інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Виокремлено окремі види негласних слідчих (розшукових) дій, що встановлені Кримінальним процесуальним Кодексом України. Визначено поняття гарантій. Досліджено кримінальні процесуальні гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії. Розкрито сутність кожної процесуальної гарантії. Визначено межі обмеження конституційних прав і законних інтересів осіб в кримінальному провадженні. Проаналізовано можливість втручання у приватне спілкування. Визначено механізм забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні. Зроблено висновок стосовно ефективності забезпечення прав і свобод осіб під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб в кримінальному провадженні, втручання у приватне спілкування, досудове розслідування, обмеження конституційних прав і свобод людини, негласні слідчі (розшукові) дії.

Yurchenko Elizaveta

Yaroslav Mudryi National Law University

ANALYSIS OF GUARANTEES FOR PROVIDING RIGHTS AND LEGAL INTEREST OF THE PERSONS WHEREAS THE INCONVENTIONAL SUCCESSIVE (SEARCH) ACTION HAVE BEEN CARRIED OUT

Summary. In this article, the essence of the Institute of Involuntary Investigative (search) Actions was disclosed. There are isolated types of secret investigators (search) actions, established by the Criminal Procedure Code of Ukraine. An exhaustive list of secret investigative (search) actions is given. The grounds for holding secret investigators (searches) actions are determined. The article analyzes the norms of the constitution of Ukraine, the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Instruction on the organization of conducting secret investigation (search) actions and the use of their results in criminal proceedings. The concept of guarantees is defined. The criminal-procedural guarantees of ensuring the rights and legitimate interests of persons for which secret investigative (search) actions are conducted are investigated. The essence of each procedural guarantee is disclosed. The limits of constitutional rights and legitimate interests of persons in criminal proceedings are determined. The possibility of interference in private communication is analyzed. The restriction of interference in the private communication of certain categories of persons established by law is definitely defined. There is a circle of people who can request the conduct of secret investigative actions and a list of persons who can give permission to conduct secret investigators (searches) actions. The following important guarantees have been identified: the grounds for conducting, the terms of validity of the order, the procedure for conducting secret investigators (searches) actions, documenting, fixing with the help of technical and other means, the procedure for reporting individuals who were subjected to secret investigative (searches) actions, the protection of information obtained as a result of the holding of secret investigators (searches) action. The mechanism of ensuring human rights and freedoms in criminal proceedings is determined. A conclusion is made regarding the effectiveness of ensuring the rights and freedoms of individuals during the conduct of secret investigative (search) actions.

Keywords: guarantees of ensuring the rights and legitimate interests of persons in criminal proceedings, interference with private communication, pre-trial investigation, restriction of constitutional rights and freedoms, investigative (searches) actions.

Постановка проблеми. Статтею 1 Конституції України проголошена демократичною, соціальною та правовою державою. У сучасному розмінні демократія визначається як одна з форм забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3, с. 141].

Проблема гарантій прав і свобод особи, щодо якої застосовуються негласні слідчі (розшукові) дії є предметом постійної уваги фахівців-правників. Це пояснюється тим, що справжньою цінністю права особи стають лише тоді, коли вони знаходять постійне та повне втілення в реальних суспільних відносинах. Стаття 3 Основного Закону містить положення, згідно з яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав

і свобод людини є головним обов'язком держави [3, с. 141].

Питання забезпечення прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є одним з найбільш складних, адже саме в межах проведення таких слідчих дій відбувається втручання у сферу приватного життя, що тягне за собою неминуче порушення прав і свобод людини і громадянина, які закріплені в Конституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії розглядають у своїх дослідженнях В.М. Трофименко, Є. Скулиш, О.І. Чіпець, В.А. Колесник, І.В. Хорт, Ю.В. Колесник та інші.

Виділення раніше не вирішених проблем. Проблемним виявляється питання забезпе-

чення дотримання і законного допущення тимчасових обмежень деяких конституційних прав та інтересів особи під час досудового розслідування і проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються слідчими чи за письмовим дорученням слідчого, прокурора працівниками уповноважених оперативних підрозділів. Це вимагає розробки відповідної системи засобів захисту, охорони і відновлення порушених прав та законних інтересів суб'єктів кримінального провадження.

Мета статті. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати надані законодавцем гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії.

Виклад основного матеріалу. Глава 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [5].

До негласних слідчих (розшукових) дій належать: аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних мереж; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Окремими статтями визначається можливість негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження [4].

Для того, щоб розпочати дослідження гарантій забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, треба визначити саме поняття “гарантії”. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *юридичні гарантії* визначаються як законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [1, с. 175]. В.М. Трофименко вважає, що *кримінальні процесуальні гарантії* є складовою частиною правового статусу особи, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи й обов'язки людини та громадянина. Вони покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування того чи іншого суспільного і правового інституту [6, с. 304].

Конституційні гарантії дотримання прав людини під час провадження негласних слідчих дій закріплені нормами кримінального процесуального закону, які встановлюють порядок їх організації, захисту отриманої інформації, та визначеними законом процедурами, що забезпечують можливість оскарження дій суб'єктів досудового розслідування.

1. Найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод необхідно виділити *визначення підстав для проведення негласних слідчих дій*, що дозволяє мінімізувати свавільні органи досудового розслідування. Таким чином, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [4].

Проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій, визначених у главі 21 КПК України, пов'язане із обмеженням права особи на приватність. Право на приватність гарантується Конституцією України. Зокрема, стаття 30 захищає територіальну приватність (недоторканість житла), стаття 31 комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції), стаття 32 інформаційну приватність (ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди), а стаття 28 – деякі аспекти фізичної приватності (жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам) [3, с. 141].

Виходячи з конституційних положень у КПК України регламентовано підстави та порядок втручання у приватне спілкування, встановлено загальні засади провадження негласних слідчих дій, пов'язаних із обмеженням права особи на приватність.

2. Важливою гарантією забезпечення права на приватність, що закріплена в КПК України є положення про те, *що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді*. Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання в приватне спілкування у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія передбачає таке втручання [4].

3. Ще однією не менш важливою гарантією є *заборона втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим* [4]. Така точка зору лежала в основі позиції ЄСПЛ, який у рішенні «Гольдер проти Великобританії» (1975 р.) зазначив: право в'язня на таємницю кореспонденції з адвокатом і судовими органами у жодному разі не повинно порушуватись тому, що воно є основним засобом, який дозволяє особі утвердити свої права [2, с. 58]. Ця норма означає, що негласні слідчі (розшукові) дії, які спрямовані на втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим у кримінальному провадженні не проводяться з метою забезпечення адвокатської таємниці та таємниці сповіді.

4. Однією із безумовних гарантій законності провадження негласних слідчих (розшукових) дій необхідно вважати те, що в кримінальному процесуальному законі України визначено *вичерпне коло учасників кримінального процесу, які мають право вносити клопотання про їх проведення, та перелік суб'єктів, що можуть дати дозвіл на їх здійснення*. Відповідно до стат-

ті 246 КПК України, рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а також слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

5. Однією із гарантій забезпечення прав і свобод особи, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії є *строк дії ухвали*, а також *строки, на який вона може бути продовжена*. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. З метою продовження строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурор або слідчий за погодженням з прокурором звертається з клопотанням до слідчого судді. У такому клопотанні, слідчий, прокурор повинен, поряд із викладенням результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії, навести відомості, які дають достатні підстави вважати, що продовження проведення негласної слідчої (розшукової) дії дозволить додатково зібрати інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Тобто клопотання про продовження строку має бути вмотивованим.

6. Гарантією законності провадження негласних слідчих (розшукових) дій виступає також дотримання вимог до їх *документального оформлення*. Тому в статті 251 КПК України закріплено вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яка повинна містити всі передбачені законом відомості. Головне призначення документів вбачається у фіксації, збереженні та використанні: фактичних даних про злочинні дії окремих осіб і груп з метою своєчасного розслідування злочинів, а також для використання цих даних як доказів у кримінальному провадженні; інформації про місцеперебування осіб, які переходять від органів слідства, суду.

7. Також однією із гарантій забезпечення прав і свобод при провадженні слідчих дій виступає положення статті 252 КПК України, яка закріплює, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій може *фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів*. Така фіксація забезпечує контроль за діяльністю органів досудового розслідування, а також забезпечує можливість використання отриманих результатів під час доказування. Важливим є положення про те, що фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватися таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів [5].

8. З метою забезпечення права особи на оскарження неправомірних дій органів досудового розслідування, їх службових осіб у частині провадження негласних слідчих дій до КПК України внесено норму, в якій встановлено *порядок повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії*. Згідно зі змістом статті 253 особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загрози для досягнення мети досудового розсліду-

вання, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, причетних до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня її припинення, але не пізніше від часу звернення до суду з обвинувальним актом.

9. Існує ряд гарантій щодо *забезпечення таємниці приватного життя осіб, щодо яких провадяться негласні слідчі (розшукові) дії*. Зокрема, кримінальний процесуальний закон встановлює умови, що забезпечують нерозповсюдження інформації приватного характеру, отриманої за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це обов'язок нерозголошення особами, які мали доступ до матеріалів кримінального провадження, відомостей, отриманих за їх результатами. У матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися інформація, що стосується не лише особи, стосовно якої проводилась слідча дія, а й відомості щодо приватного життя інших осіб. Така інформація не стосується події кримінального правопорушення, а тому повинна бути знищена. Не менш важливою гарантією є визначений законом *обов'язок прокурора забезпечувати збереження інформації*, що буде використовуватись у доказуванні вини особи на стадії судового розгляду кримінальної справи, а також покладена на нього функція контролю за знищенням інформації про особисте та сімейне життя окремих осіб, що не підлягає використанню у доказуванні. Така гарантія дозволяє забезпечити право особи на захист та таємницю приватного життя.

З метою нерозповсюдження інформації про проведення негласних слідчих дій та їх результати кримінальний процесуальний закон вказує, що виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається.

10. Також законом *заборонено використання матеріалів негласних слідчих дій для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб*. Внаслідок проведення негласних слідчих дій може бути отримана різна інформація, що не стосується мети їх здійснення. Ці відомості також підлягають захисту з метою забезпечення нерозповсюдження.

Висновки і пропозиції. Отже, закріплені у КПК України підстави, умови та процесуальна форма провадження негласних слідчих (розшукових) дій створюють гарантії забезпечення прав людини у кримінальному процесі і сприяють наближенню до утвердження верховенства права у діяльності правоохоронних органів. Проаналізувавши гарантії забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких провадяться негласні слідчі (розшукові) дії, які закріплені в КПК України, можна дійти висновку, що законодавець надав досить широке коло гарантій, які забезпечують дотримання прав і свобод людини і громадянина. Однак, аналіз судової практики свідчить про те, що існують прогалини з даного питання, тому норми, що стосуються забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких провадяться негласні слідчі (розшукові) дії, потребують подальшого удосконалення.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / заг. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь, 2005. 1728 с.
2. Гомієн Д. Путівник по Європейській конвенції про захист прав людини. Страсбург : Рада Європи, 1994. 147 с.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
5. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слід-чих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 23.04.2019).
6. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві : монографія. Харків, 2016. 304 с.

References:

1. Busel V.T. (ed.) (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language]. Irpin. (in Ukrainian)
2. Gomien D. (1994). *Putivnik po Yevropejskij konvenciyi pro zahist prav lyudini* [Guide to the European Convention on Protection human rights]. Strasbourg : Council of Europe, 147 p.
3. *Konstituciya Ukrayini* [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR / Verkhovna Rada of Ukraine. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141.
4. *Kriminalnij procesualnij kodeks Ukrayini* [The Criminal Procedural Code of Ukraine]: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI / The Verkhovna Rada of Ukraine. *Vit-domes of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2012. № 9-10, № 11-12, № 13. Art. 88.
5. *Pro zatverdzhennya Instrukciyi pro organizaciyu provedennya neglasnih slidchih (rozshukovih) dij ta vikoristannya yih rezultativ u kriminalnomu provadzhenni* [On approval of the Instruction on the organization of the holding of secret investigative (search) activities and the use of their results in criminal proceedings]. Order dated November 16, 2012 No. 114/1042/516/1199/936/1687/5 / General Prosecutor's Office of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, The Security Service of Ukraine, the Admiralty of the State Border Guard Service of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (application date: 23.04.2019).
6. Trofimenko V.M. (2016). *Teoretychni ta pravovi osnovy dyferentsi-atsii protsesualnoi formy u kryminalnomu sudochynstvi* [Theoretical and legal basis of differentiation of procedural form in criminal proceedings]. Kharkiv : Oberig. (in Ukrainian)